

МИКОЛА СУЛИМА
(Київ)

ПИСЬМЕННИК І ЛІТЕРАТУРНИЙ ГЕРОЙ ЯК РЕВІЗОРИ

Ключові слова: самозванство, письменник-ревізор, герой-ревізор.

Н.О. Колосова у статті «Ревізор» М.В. Гоголя у 20-30-ті роки ХХ ст.», надрукованій у 17-му випуску «Гоголезнавчих студій» (2008), говорить про «епідемію» вистав за найвідомішою комедією письменника, яка спостерігалася в 1920-30-х рр. Дослідниця нагадує, що й сам М.В. Гоголь удався до своєрідного самоповтору – показу «мертвої сцени» у фіналі другого тому «Мертвих душ». Пише вона також про «хлестаковствующого беса Петра Верховенского» в «Бісах» Ф.М. Достоевського. А ще Н.О. Колосова вказує, що епідемія вистав за «Ревізором» породила епідемію сюжету про ревізора в російській прозі, – називаючи такі твори, як «Труди й дні Свистонов» К.Вагінова, «Ревізор» В.Каверіна та ін. [1, с. 99-140].

Варта уваги думка М. Віролайнен, яка прозвучала в її доповіді «Інородець як російський тип», виголошеній на П'ятих читаннях пам'яті Ю.Г. Еткінда (Санкт-Петербург, 28-30 червня 2008 р.), – дослідниця говорить про героя, що «перетворюється на самозванця» [3, с. 423]. Вона, ця думка, актуалізує не лише літературний тип ревізора/самозванця, а й історичні постаті, що повелися як самозванці: до перших належать Дон Кіхот (він проголошує себе лицарем), Санчо Панса (інсценізоване губернаторство на острові), Попелюшка, яку фея (тітка) перетворює на принцесу, персонажі комедій Мольєра, що видають себе за інших, герої повісті Марка Твена «Принц і злидар», що помінялися ролями, Пустолобов із «Приезжего из столицы» Г. Квітки-Основ'яненка, персонажі комедій І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля» та «Паливода ХVІІІ ст.», які борються за зміну свого соціального статусу чи вдаються до перевдягання, до других належать фельдмаршал Кассій, підлеглий імператора Марка Аврелія, який проголосив себе імператором на завойованих територіях, Лже-Дмитрій, Ст. Разін, Ом. Пугачов, Петрик Іваненко (він оголосив себе гетьманом у кінці ХVІІ ст.).

Важливо наголосити, що літературні типи й історичні постаті характеризують не лише себе, а й оточення, сучасників, співбесідників: вони перевіряють певну спільноту, висвітлюють її здатність вірити чи не вірити самозванцеві, піддатися чи не піддатися на магію обману.

Хочемо звернути увагу на художні твори й реальні випадки, в яких читається ситуація, змальована в «Ревізорі» М.В. Гоголя. У першу чергу нагадаємо про комедійку Миколи Куліша «Хулій Хурина» (1926). Її назва, звичайно ж, відсилає до відомого роману Іллі Еренбурга «Необычные происхождения Хулио Хуренито и его учеников» (1922). Комедійку М. Куліша можна розділити на дві частини: у першій ми зустрінемося із самозванцями – з аферистами Сосновським, який видає себе за популярного кореспондента газети «Правда», та його приятелем Кирилом Кирильком. Так

само, як Хлестаков, вони опиняються в готелі без грошей. Шукаючи вихід з пікантної ситуації, аферисти перебирають варіанти: видати себе за політкаторжан, одружитися на тиждень чи два (до одруження заради стільця вдається Остап Бендер; роман Іллі Ільфа і Євгена Петрова «Дванадцять стільців» написано 1928 р.; можна також указати й на самозванство Остапа Бендера, наприклад, коли він говорить про «Союз меча и орала», коли видає себе за grosмейстера та ін.), писати статті для місцевої газети. Уже як «столичні» гості Сосновський і Кирилько відвідують фінвідділ, редакцію місцевої газети, беруть гроші, зібрані на «самольот імені «Правди», обіцяючи відвезти їх до Москви, користуються «керівним» автомобілем, щоб дістатися до залізничної станції. Від'їжджаючи, самозванці кидають фразу про нібито похованого на Золотопупівщині Хулія Хурину. Пошукам цієї могили присвячено другу частину комедійки М. Куліша. Отже, у першій частині ми бачимо письменника (журналіста) як ревізора, у другій же «діє» літературний герой як ревізор. М. Куліш відштовхується від фрази, якою закінчується 23-тя глава роману І. Еренбурга «Хуліо Хуренито»: «Наверное, теперь не осталось и следа его священной могилы» [5, с. 221]. Незважаючи на те, що Хуліо Хуренито був похований під Конотопом, золотопупівці натхненно взяли за пошуки його могили на місцевому цвинтарі. Редактор, зрозумівши, що став жертвою обману, скрутно говорить: «Якийсь ідіот з письменників написав роман «Хуліо Хуренито» і я його читав ... читав... А два ідіоти приїхали і закрутили так, як вийшло... Ти сам бачиш, що вийшло... Сьогодні тих ідіотів арештовано... А кінець ти ж знаєш... Кінець у ЦК... Ой, Україно, щоб тебе!...» [2, с. 290].

Варто повідомити й про реальний випадок видавання себе за поета Володимира Сосюру, до якого в 1928 р. вдався аферист на прізвище Содуля. Ця пригода сталася на Вінничині, на Юзефо-Миколаївській цукроварні поблизу станції Голендри. Як пише робкор Дубовіс (його стаття надрукована в газеті «Культура і побут». – 1928. – № 35), на цукроварні з'явився чоловік у червоній майці й калошах і заявив, що він поет Володимир Сосюра. Він побував у адміністрації підприємства, зустрівся з партосередком, почав перевіряти культроботу на цукроварні, відвідав драмгурток; його нагодували обідом, він зустрівся з учителями, читав лекцію про українську літературу (щоправда, виявив слабкі знання про неї), позичав у когось гроші... Афериста, звичайно ж, урешті викрили.

Слід згадати й відомий твір Олександра Хазіна «Возвращение Онегина», опублікований у часописі «Ленинград» (1946. – № 10) і розкритикований у сумнозвісній доповіді А. Жданова. Герой роману О.С. Пушкіна спостерігає, які зміни відбулися в колишньому Петербурзі. Йому доводиться йти в житловідділ, від нього вимагають довідку про прописку, його дивує дівчина-міліціонер, Тетяна в спецодязі, яка фарбує стіни, він не може ніде поїсти, бо не «прикріплений» до їдальні, у трамваї Євгенію віддалили ногу, вдарили в живіт, украли рукавички і т. ін. Одне слово, він потрапив у світ, у якому

...Михалков

Немного выше, чем Крылов [4, с. 24].

Отже, як бачимо, самозванство явлене до М.В. Гоголя, М.В. Гоголем і після М.В. Гоголя, впродовж свого існування і в історії, і в літературі набувало найрізноманітніших форм і виявів. Свідченням невичерпності цієї теми й проблеми є факти літературного самозванства, коли в ролі самозванця-ревізора виступає і письменник, і літературний герой.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колосова Н.А. «Ревизор» Н.В.Гоголя в 20-30 годы XX века / Колосова Н.А. // Гоголезнавчі студії. – Вип. 17. – Ніжин, 2008. – С. 99-140.
2. Куліш М. Твори : в 2-х т. / Куліш М. – К., 1990. – Т. 1. – 1990. – С. 290.
3. Мильчина В. Слова свои и чужие. «Ассимиляция «чужого» художественного текста» / Мильчина В. // Пятые чтения памяти Е.Г. Эткинда (ЕУ, СПб., 28-30 июля 2008 г.). – НЛЮ. – 2008. – № 6 (94).
4. Хазин А. Возвращение Евгения. Глава одиннадцатая. Фрагменты / Хазин А. // Ленинград. – 1946. – № 10.
5. Эренбург И. Собрание сочинений: в 9-ти т. – М., 1962. – Т. 1. – 1962. – С. 221.

Николай Сулима

ПИСАТЕЛЬ И ЛИТЕРАТУРНЫЙ ГЕРОЙ КАК РЕВИЗОРЫ

В статье идет речь об изменениях, которые претерпел сюжет о ревизоре-самозванце после появления комедии Н.В. Гоголя «Ревизор». Автор обращает внимание на то, что литературные типы, как и исторические личности, характеризуют не только себя, но и современников, как бы отражая их способность верить или не верить самозванцу.

Ключевые слова: самозванство, писатель-ревизор, герой-ревизор.

Mykola Sulyma

THE AUTHOR AND LITERARY HERO AS INSPECTORS

Changes which were done in the plot of inspector-impostor after the comedy ‘Inspector’ by M.V. Gogol are analyzed in this article. The author pays attention to literary types and historical personalities which are characterized not only themselves, but and the contemporaries as if reflecting their ability to believe or not believe impostor.

Key words: imposture, author-inspector, hero-inspector.

Одержано 03.11.2009 р., рекомендовано до друку 15.12.2009 р.